

Napsal Vratislav Effenberger

(E*forum, 19. 04. 2023)

Studii Negace negace není negativismus napsal Vratislav Effenberger (22. dubna 1923 – 10. srpna 1986) v roce 1975 jako předmluvu pro soubor svých pozoruhodných „pseudoscénářů“ Surovost života a cynismus fantasmie (Praha: Orbis, 1991). Ve zhuštěné formě zde představuje svou vášnivou kritiku západní civilizace, své pojetí surrealismu a především koncepci poslání imaginace jako životně angažované kritické síly. Ač zůstává bytostným skeptikem, právě v obnovování a prohlubování imaginativního vztahu ke skutečnosti nachází východisko z tehdejšího (a jistě i dnešního) civilizačního marasmu, a tedy i jistý způsob vykročení ke svobodě.

Vybrané partie z Effenbergerova textu (jde o s. 7–10) publikujeme mj. v souvislosti se zítřejší jubilejní debatou. Ve zveřejněné ukázce zachováváme autorův specifický pravopis.

šws

Negace negace není negativismus [fragmenty]

1. Surovost života

Od dob, kdy se z vědomí lidí, stojících na úpatí atomového a kybernetického věku, začala vytrácet každá integrační perspektiva, ať náboženská, politická, sociální či psychosociální, nastává všepronikající rozklad funkční logiky: na místo funkce nastupuje forma. Tato pohroma, doléhající na psychický i fyzický život člověka, ukázala se být mnohem drtivější, než se zprvu zdálo. Nevzniká jen tím, že je člověku dáno žít pouze *formálně*, že pouze *formálně* se může rozhodovat a jednat podle svého vědomí a svědomí a že pouze *formálně* může užívat stále náročnějších (a stále poruchovějších) technických prostředků. Je zároveň umocňována vlastními důsledky této zplošťující formalisace, která ho otupuje, aniž by mu poskytla „dobrodiní“ v útlumu do *naprosté* debility. Toto otupení nesahá tak daleko, aby si nestačil uvědomovat svou vlastní omezenost a nemotornost: vědomí této vzrůstající všestranné omezenosti ho neurotisuje a reaguje pak ještě truchlivěji a nemožněji.

Konsumní společnost, ať vyvinutá nebo retardující, duřící relativní, zvnitřku vyprázdňenou naobědvaností, produkuje svého masového snaživce zbaveného individuality, ale toužícího po exkluzivitě. Jeho psychické dispozice jsou už od nejútlejšího věku prefabrikovány masově sdělovacími prostředky k amorfní rozplizlosti,

jejíž akční rádius je stále nižší a ubožejší. Tento snadno manipulovatelný snaživce roste z prázdna do prázdna se stále matnějším profilem, aniž ovšem přestane být cloumán svými pudy. Usiluje o vyniknutí ve sportu, v kapelách nebo v hierarchii automobilových značek, aby se domáhal (nejčastěji nevědomě) vyšší preference v sexuálním výběru. V nejlepším případě však stejně neví, co počít s kořistí, neboť mu chybí imaginace, která povyšuje elementární vegetaci na skutečný život člověka.

Sociální systém této zformalisované civilisace, která naplňuje lidský úděl rovněž zformalisovanou konsumpcí, zaštitěn pozitivistickým a pragmatistickým objektivismem vlastní provenience, je svou septickou podstatou v nejostřejším rozporu se vším, co stále ještě v člověku trvá životného a dynamisujícího. Jeho ekonomicko-politické bariéry (ve formě zmonopolisovaného trhu nebo státně administrativních direktiv) dovolují jedinci vybočení z unifomity k exkluzivitě jen za podmínky naprosté absence imaginativní inteligence a smyslu pro humor, čím snáze je dnes tato podmínka splnitelná, tím nižší a obecnější formy může tato exkluzivita nabýt - a hladina je opět vyrovnána do beztvare konsumní šedi.

V této šedivé hladině však nepřestává být živo: vegetuje se, jak se dá, napříč racionalistickým objektivismem a zase zpátky k metafysice, mezi planetárními lety a návraty k Rakousko-Uhersku a k církevním šarádám. Slaboproudí inženýři a frekvenční analytikové si vyzdobují šumavské chalupy slováckými žudry, aby měli kde číst pod rozevřeným Robbe-Grilletem Simenona Andělé bez křídel, ale se šarmantně ošuntělými texaskami, dosoukání snaživou maminkou k nukleární fyzice, se oddávají hitu. Nejednen instalatér by chtěl zpívat v západním Německu a jezdit po Praze mercedesem. Cesta ze Smíchova k Prašné bráně jakýmkoliv dopravním prostředkem trvá třikrát tak dlouho než před půlstoletím. Rozhovory vážnou - dialogy probíhají šikmo, věty se nesetkávají nebo jen v podobě unavených zřícenin, vzdalují se od sebe do nenávratna. Se šířící se obezitou klesá schopnost verbalisovat a vyjádřit sebestručnější myšlenku. Na místo funkce nastupuje forma: životní projevy a úkony ztrácejí obsah a s ním i logiku, která je přivedla na svět. Stávají se absurdními a v této své absurdnosti oplývají *objektivním humorem*; není ani abstraktní ani satirický, neboť tkví hluboko v povaze věcí, které se zamotaly.

[...]

Každá civilisace končí tím, že se její imanentní vývoj dialekticky, proměnou kvality v kvantitu, změní v rostoucí produkci prázdných krabic na život.

2. Cynismus fantasie

Naproti tomu lidská obrazotvornost je tím výbušnější, čím hlubší satisfakci poskytuje člověku v jeho postoji vůči věcem tohoto světa, které ho obkličují a deptají. Její nejpodstatnější funkcí je narušování a podvracení racionalistických schémat a klišé, do nichž si převládající společenské povědomí z pohodlnosti zredukovalo v sociálním a v psychologickém smyslu pojem skutečnosti. Tato schematická redukce tíhne samozřejmě k petrifikaci psychosociálních jevů a funkcí, k znehybnění vyplývajícímu

z pozitivistických a pragmatických zřetelů, které se neobejdou bez rámcové kodifikace jistého konvenčního pojetí reality. I když uvnitř tohoto petrifikovaného obalu nelze utlumit živé proudění více či méně mu odporující, pozitivisticko-pragmatická klasifikace je nucena na něm trvat, nemá-li být ohrožena ona hierarchie reality a předmětnosti, jíž slouží. Racionalita se stává racionalismem, objektivita objektivismem a logika je postavena na kolej všepronikající formalisace psychosociálních funkcí ve službách vládnoucího mocenského režimu za účelem záměrné kanalisace skutečných lidských schopností, hodnot a potřeb.

Obrazotvornost je však obrazotvorností jen potud, pokud proniká tímto umělým obalem reality podrobené racionalistické formalisaci. Tam, kde není domestikována za účelem vytváření estetické nebo filosofické desodorace vadnoucí společenské hierarchie, kde vyvěrá z konfliktu lidské psychosociální autenticity s její racionalistickou kanalisační formalisací, není odklonem od reality, nýbrž právě naopak pronikáním k jejím dynamickým prvkům. Není nelogická: vyprošťuje pouze logiku z její služebnosti danému stavu věcí a umocňuje ji k progresivním záměrům, k vytváření potenciální satisfakce utlumovaným silám člověka.

K tomuto zápasu se zformalisedovanou realitou, racionalitou a logikou je imaginace nadána zbraní nad jiné účinnou a nepostižitelnou, jíž je humor. Nejednou byla konstatována vysoká frekvence humoru právě v nejinspirovanějších imaginativních dílech. Tato souvislost či spíše sourodost imaginace s humorem je nejpatrnější právě ve vývoji poimpresionistického umění, v němž intervence obrazotvornosti je stále pronikavější. Lze z toho odvozovat, že kvalita tohoto imaginativního humoru je závislá na míře, v jaké toto moderní umění pronikalo za rámec racionalisticky konvenčního chápání skutečnosti? Odpověď by mohla být jednoznačná - už vzhledem k úloze, kterou přejímá absurdita a „nelogičnost“ v humoru zcela obecně -, kdyby racionalistický obal reality nebyl alespoň natolik zpružněn relativismem, aby mohl racionalisticky absorbovat i to, co se zprvu jevílo iracionálně, a postupně si podmaňovat a kanalisovat tuto iracionalitu do svých širších estetických a filosofických konvencí, příkladů tohoto procesu, v němž původně psychosociálně agresivní výboj v hledání uměleckého výrazu byl s odstupem času transformován a transponován v racionálně estetickou konvenční dekoraci, nalezneme v soudobém umění bezpočet. V této proměně však zároveň zaniká onen agresivní, autenticky angažovaný humor, který ozařoval cesty avantgardy inspirované tehdy ještě principem objevu.

Vyplývá-li tento imaginativní humor z konfliktního vztahu člověka vůči racionalisticky zformalisedované a znehybnělé realitě, neznamená to ještě, že je pouze projevem bezperspektivního negativismu, který se omezuje jen na popírání a odmítání daného stavu věcí. Žádné postavení *proti něčemu* se neobejde bez postavení *za něco*, i když třeba toto „něco“ nelze okamžitě ideologicky a programově formulovat. Ale třebas by tento pozitivní rub negativního líce zůstal neformulován, přece účinnost popíravého výboje bude vždycky úměrná oné hluboké psychosociální angažovanosti, z níž vzešla jeho jiskra.

[...]

www.ipsl.cz